

TÜKETİM VE BESLENME ANTROPOLOJİSİNİN BAKIŞIYLA PRİZREN'DE KAHVE VE TÜRK KAHVESİ İÇME KÜLTÜRÜ*

Coffee and Turkish Coffee Drinking Culture in Prizren From the Point of View of Consumption and Food Anthropology

Öğr. Gör. Dr. Alim Koray CENGİZ**
Yrd. Doç. Dr. Elsev BRİNA LOPAR***

ÖZ

Beslenme ve tüketim alışkanlıkları, bir toplumun düşüncü biçimlerine, bireyler arası ilişkilere ve aynı zamanda iktisadi yaşamına dair bilgileri barındırır. Bir tüketim malzemesi ya da beslenmeyle ilgili bir nesnenin toplum içerisindeki kullanımı ve değişimi üzerinden o toplumla ilgili detaylı bilgiler edinilebilir. Besin paylaşımı toplum içerisindeki kolektif örüntülerin görünür olmasını sağlayacaktır. Yiyecek hazırlanması, besinlerin yenilebilir hale gelmesini içeren bir dönüşüm sürecini gerektirir. Ayrıca, besin vücuda güç verdiği gibi haz da vermektedir. Hem bir zaman harcanması hem de haz vermesi bakımından besinler anıların inşa edilmesine de katkı sağlarlar. Bir tüketim davranışı olarak beslenme toplum içerisindeki sınıfsal farklılıkların görünmesine de aracılık eder. İçecekler de yiyeceklerde olduğu gibi bireysel ve kolektif benzerliklerin ve farklılıkların görünmesi için bize bilgiler verir. Tüketim malzemesi olarak kahve de sıcak içecekler kategorisinde neredeyse tüm dünyada önde gelen tüketim maddelerinden birisidir. Anadolu'da olduğu gibi Balkanlarda da kahve hazırlanması ve sunumu sosyal ve kültürel açıdan önemli bir yer tutmaktadır. Kosova'nın önemli kültürel şehirlerinden Prizren'de, Türk kahvesi tüketimi ve kahve içme kültürü de hem kent kültürüne hem de gündelik yaşama dair pek çok örüntüyü barındırmaktadır. Arnavutların, Boşnakların, Romanların (Romların), Sırpaların ve Türklerin bir arada yaşadığı çokkültürlü bir kent olan Prizren kentinde kahve içme kültürü de buna paralel olarak çeşitlikler göstermektedir. Kahve hazırlama ve sunumu, yazılı olmayan kültürel pratikler üzerinden Prizren'de bireyler ve gruplar arası ilişkilere ve kültürel kimliğe dair bilgiler vermektedir. Düğünlerde, kız isteme törenlerinde ve ölüm merasimlerinde kahve sunumu belirli ritüeller eşliğinde yapılmaktadır. 'Din gayreti kahvesi' ya da yerel dille 'celin yani kahvesi' ve fincan kahvesi Prizren'e özgü kültürel bilgiler vermektedir. Ayrıca, 1998-1999 yılları arasında ülkede yaşanan savaş sonrası iktisadi yaşamdaki değişikliklerle birlikte kent yaşamında kahve tüketim kültüründe de bazı değişimler gözlenmektedir. Kentteki ekonomik değişimin tüketicilerin tüketim alışkanlıklarında değişiklikler oluşturduğu gözlenmektedir. Savaş sonrası kentte birçok yeni ve modern görünümüne kafe açılmış ve tüketicilerin birlikte yeni ürünleri deneme isteğiyle birlikte espresso ve macchiato gibi ürünler de kullanıma girmiştir. Çalışma kapsamında, Prizrenlilerin kahve satın alma pratikleri de incelenmiştir. Satın alma pratikleri ve tercihleri bireylerin yaşam şekli, dünya görüşü ve kimliği hakkında bilgiler verir. Prizren genelinde hazır ve paketlenmiş ürünler yerine açıkta satılan ve farklı derecelerde kavrulmuş kahve ürünleri tercih edilmektedir. Bu kapsamda kahve satın alırken kahvenin içerisine eklenen nohut ve yulaf gibi diğer ürünler de incelenmiştir. Bu çalışma genelinde, gündelik yaşamda Türk kahvesi ve kahve tüketimi üzerinden Prizren'de sosyal, kültürel ve iktisadi yaşama dair bilgiler ele alınmaktadır. Çalışma, katımlı gözlem ve kent sakinleriyle gerçekleştirilen detaylı görüşmelerden oluşan etnografik çalışmayı ve literatür çalışmasını kapsamaktadır.

Anahtar Kelimeler

Tüketim, kahve, beslenme antropolojisi, Prizren, çok kültürlülük.

ABSTRACT

Eating and other consumption habits embrace the information related to the way of thinking, interpersonal relations and economic structure of a society. We may have detailed information related to the society via the usage and exchange of a consumption or eating objects. Food sharing reveals the collective patterns of a society. Preparing food requires a transformation process to make it edible. Besides, food not only gives power but also taste for humans. In point of both spending time to prepare and giving taste, food makes contribution

* Geliş tarihi: 2 Haziran 2019 - Kabul tarihi: 16 Mayıs 2020

Cengiz, Alim Koray; Brina Lopar, Elsev. "Tüketim ve Beslenme Antropolojisinin Bakışıyla Prizren'de Kahve ve Türk Kahvesi İçme Kültürü" *Milli Folklor* 126 (Yaz 2020): 210-222

** Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, Hatay/Türkiye, cengiz.koray@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0003-4675-0571.

*** Prizren Ukshin Hoti Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Bölümü, Prizren/Kosova, elsevbrina@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5242-3978.

to construct memories. As a consumption attitude, nourishment makes class differences visible, also. Like food, beverages provide information figuring out the collective similarities and differences as well. As a consumption material, coffee is scarcely the most preeminent one among the hot beverages category in the world. Preparing coffee and its presentation takes an important place in Balkans likewise Anatolia in the means of social and cultural manner. Turkish coffee consumption and coffee drinking culture in Prizren which is an important cultural city of Kosovo, includes lots of details related to both city culture and the daily life. In the multicultural city of Prizren where Albanians, Bosnians, Roma people, Serbians and Turkish Kosovars reside, coffee consumption culture concordantly varies. In the context of nuncupative cultural praxis, preparing coffee and its presentation reveals the relations between the individuals and intergroups and the cultural identity. Coffee presentation is practiced within some rituals during wedding ceremonies, asking for the girl's hand in marriage and funerals. 'Din gayreti coffee' or 'celin yani coffee' in local language and fincan coffee give cultural information intrinsic to Prizren. Including the economic life, besides, some changings on coffee consumption culture in the city life can be observed just after the war that happened in the country between the years of 1998 and 1999. It seems that the economic change in the city reflects on the consumption habits of consumers. A lot of new and modern cafes were set up just after the war and new products such espresso and macchiato became available upon the consumers' wish to try new tastes. In the frame of the study, coffee purchasing practices of consumers are also examined. Purchasing practices provide information about the life style, world view and identity of individuals. Instead of buying packaged goods, consumers in Prizren prefer to buy the unpackaged coffee which is roasted in different sorts. The study in general deals with the information related to the social, cultural and economic life in Prizren via the consumption way of Turkish coffee and the others. The study is based on literature review and an ethnographic field study including participant observation, in-depth interview with the inhabitants of the city. In this context, additional stuff - chickpea and oat - added into the coffee is also examined.

Key Words

Consumption, coffee, food anthropology, Prizren, multiculturalism.

Giriş

Bireylerin ve toplumların tüketim alışkanlıkları 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra sosyal bilimlerde giderek artan bir önem görmeye başlamıştır. Tüketime dair sosyolojik ve antropolojik bir bakış bize ele alınan toplumla ilgili pek çok bilgiyi sunacaktır. Warde (1997: 9), belirli emtialar için duyulan hazzın, bilgi ve arzunun, sınıf dizilişi ve yeniden üretim sürecinde gerekli unsurlar olduğunu belirtmektedir. Araştırmacı burada emtiaların değişim ve kullanım değeri üzerinden bireyin kimliğinin ifşası üzerinde durmaktadır. Bauman (2007: 24-25) da benzer bir şekilde tüketimin kimlik inşasında önemli bir yeri olduğunu ifade eder. Tüketim alışkanlıkları bireyin kimliğini anlamamıza yardımcı olur. Günümüz modern toplumlarına baktığımızda tüketmek hayatın asli bir parçası gibi durmaktadır. Hatta Bauman'a göre bir parti verirken, önemli bir olayı kutlarken veya etkileyici bir başarıdan dolayı kendimizi ödüllendirirken tüketimi bir festival ya da şenlik havasında gerçekleştiririz. Günümüz toplumlarını, ihtiyaçlar sistemi içerisinde bir tüketim toplumu olarak gören Baudrillard (2016: 79), tüketim toplumunun hayatta kalabilmek için tüketmeye ihtiyacı olduğundan bahseder. Tıpkı daha öncekiler gibi Baudrillard da tüketim nesnesi aracılığıyla bireyin statüsünün tükettiği nesnelere üzerinden değer bulduğuna vurgu yapmaktadır. İnsanın yaşamsal bir varlığı olarak besin de gündelik yaşamın önemli bir tüketim malzemesidir. Sosyal bilimlerin alanında beslenme antropolojisi, toplumların ve bireylerin beslenme alışkanlıkları üzerinden kültürel örüntüler hakkında bilgi sahibi olabilmek amacıyla çalışmalar yapar. Bugün beslenme antropolojisinde genel eğilim, besini bir nesne olarak görmek yerine yeme işlemini bir pratik (eylem) olarak görme eğilimine doğru kaymaktadır (Farquhar; 2006: 148); tabii ki beslenme eylemini salt bir şeyler yemek üzerine kurmanın dışında içme eylemini de buna dahil etmek gerekir. Tıpkı tüketimde olduğu gibi beslenme eylemi ve beslenme alışkanlıkları da kimliğin oluşumu ve inşası için önem taşımaktadır. Fischler'e (1988: 275) göre besin kimlik duygumuza ait

merkezi bir öneme sahiptir ve herhangi bir gruba ait besin bilgisi, o grubun çeşitliliğini, hiyerarşisini yani toplumsal katmanlarını ve organizasyonunu ve aynı zamanda onun tekliğini ve ötekiliğini yani yedikleri aracılığıyla diğerlerinden farklılığını gösterir. Araştırmacı ayrıca insanın besinle karmaşık bir ilişkisi olduğunu da belirtir ve insanın besinle iki farklı boyutta bir araya geldiğini eklerken bunlardan ilkinin biyolojik olandan kültürel olana doğru gittiğini ifade etmektedir. Besinin işlevi burada salt bir yaşamsal nesne olmanın da ötesinde simgesel olarak ele alınmaktadır. İkincisinde ise bireyselin kolektife bağlandığı vurgulanmaktadır; yani psikolojik olan sosyal olana bağlanır. Burada ise beslenmenin bireysel bir eylem olmasının yanı sıra bireyin psikolojisi üzerinde yarattığı etkiler de vurgulanmaktadır. Beslenme alışkanlıkları belirli bir kültürün pratik ve simgesel davranışlarını görmemize aracılık eder. Fieldhouse (2013: 1-5), beslenme alışkanlıklarının mercek altına alındığını çünkü bu alışkanlıkların sıradan gözlemciler için manidar olmasa da belirli bir kültürdeki pratik veya simgesel davranışları göstermesi bakımından önemli olduğunu ifade etmektedir. Fieldhouse, beslenme alışkanlıklarının genel olarak erken yaşlarda edinildiğini ve bir kez edinildikten sonra da uzun süreli olduğunu değişime karşı da direnç gösterileceğini söylemektedir. Tıpkı diğer araştırmacılar gibi beslenme alışkanlıklarının sosyal, kültürel ve psikolojik olarak öğretici olduğunu da eklemektedir. Sosyal bir varlık olarak insan beslenme işlemini genelde grup içerisinde veya bir toplulukla gerçekleştirir. Bu açıdan baktığımızda besin paylaşımı da bize kolektif örüntüleri gösterecektir. Kolektif bir eylem olarak düşündüğümüzde beslenme sosyal bilim çalışanları için bir iletişim işlevi görür. Yiyecek, sınıf, etnik grup, yaşam şekli, bağlar ve diğer sosyal konular arasında iletişim görevi görür; böylelikle yiyecek onu yiyen kişinin dünyasıyla ilgili birçok şeyi göstermenin önemli bir yoludur (Anderson; 2014:124) ve aynı zamanda kişiler arası ilişkileri geliştirmede evrensel bir araçtır (Fieldhouse; 2013: 83). Az önce belirtildiği gibi besin kolektif olarak grup içerisinde ve grupla birlikte tüketildiğinde simgesel anlamlara da sahiptir. Simgeler anlam yaratma kapasitesi sağlarlar (Cohen; 1999: 12) ve grup üyesi bireyler de üretilen bu simgeleri paylaşırlar. Sadece bireyin değil grubun da değerleri bu paylaşılan simgeler aracılığıyla inşa edilir. Dolayısıyla da besin simgesel olarak kültürel kimliği ortaya koyar. Bireyim kim olduğunu ya da kim olmadığını gösterir (Kittler; 2011: 3). Beslenme işlemi zaman gerektiren bir eylemdir. Yemek yerken ya da bir şeyler içerken geçirilen zaman süreci yaşananların hatırlanmasını da kapsar ki bu da insanın farklı duyu organlarının harekete geçmesini de kapsamaktadır. Yiyeceğin hislere hitap etmesi bu yüzden hatırlama ve anıların kurulması anlamında önemlidir (Holtzman; 2006:365) ve yeme işlemleri gelecekteki muhtemel anıları hazırlar (Sutton; 2001:31). Beslenme işlemi gelecekteki anıların inşa edilmesi sürecine katkıda bulunur. Biyolojik işlevinin yanında beslenmenin kültürel işlevlerinin geniş bir alanı kapladığını görebiliyoruz. Beslenme esnasında, sohbet edilir, espriler yapılır, günlük olaylar konuşulur, iyi ve kötü anlar paylaşılır. İnsanların hayatındaki güzel anılar ve kötü anlar paylaşılırken beslenme etkinliğindeki besinler de bu ana eşlik eder. Biyolojik işlemle sosyal olan birbirinin içine nüfuz eder. İşte bu nedenle de Sutton'ın söylediği gibi beslenme gelecekteki anıların kurulmasında yardımcı olan bir etkinliktir. Yeme işlemi mecazi bir duygunun da ötesinde bireyin kendisini maddi bir inşasıdır da (Dietler; 2007: 222). Tüm bu anılar, iyi ve kötü olayların paylaşımı, bu paylaşımlar neticesinde bireyin kendisi ve öteki hakkındaki öğrenmeleri bireyin kendisini inşasına katkı sağlar.

Yukarıda belirtildiği gibi tüketim ya da beslenme örüntüleri sadece bir şeyler yenmesi olgusuna indirgenmek yerine içme eylemi de bunlara dahil edilerek ele alınmalıdır.

Bu çalışmanın kapsamında yer alan kahve, sosyal ve kültürel yaşamımızda sıcak içecekler kategorisinde çay ile birlikte önemli bir yer tutar. Bir maddi kültür nesnesi olarak kahvenin toplum içerisindeki anlamını bulmak için de onun içeriğine ya da kültürel anlamına bakmak gerekecektir (Attfield; 2000:12). Verma (2013:162-163) çay ve kahve arasındaki sosyokültürel anlamsal farklılıkları ortaya koyduğu çalışmasında çayın alışlageldik olduğunu kahvenin ise daha çok kutlama havasında içildiğini ifade eder. Araştırmacıya göre kahve mistisizm içerir ve sıradan olmadan uzaklaşmadır; kahvenin sade bir içecek olmanın düşünce içeriği olmaya evrildiğini ve ilk kahvehanelerin düşünce insanları, yazarlar, felsefeciler ve düzen karşıtları için minimalist bir dekor ve mobilyalarla işlevsel yerler olduğundan bahseder. Yine araştırmacıya göre kahvenin Arap dünyasında düşünenlerin ve satranç oyuncularının sütü olduğunu ve kahvenin içerdiği kafeinle bilişsel dürtüyü ve gelişmiş problem çözme yeteneği sağladığını ifade eder. Schivelbusch'a (2000: 55) göre de kahve dinginlik, ölçülülük ve ayıklık anlamına gelir ve kahvenin bir ağırbaşlılık içeriği olduğundan bahseder. Araştırmacıya göre her ne kadar İngiltere'de çay, kahvenin önemini gölgelese de kahve Amerika'da ulus inşa sürecinde önemli bir yer tutar. Heise (2001: 92) bir zamanlar Avrupa'dan Amerika'ya göç edenlerin pek fazla mutfak gereci olmasa da çantalarında kahve gereçlerinin yer aldığını belirtir ve Western filmlerinin neredeyse tamamında gece kamp ateşi eşliğinde kahve içilmesinin sebebinin kahvenin Amerikalıların milli içeriği haline gelmesinden bahseder. En başta belirtildiği gibi beslenme pratikleri anlam üretilmesine katkı sağlamaktadır ve insanlar tüketerek anlamlar üretirler.

Bu çalışmada Kosova'nın kültürel başkenti Prizren'de Türk kahvesi ve kahve tüketimi ele alınacaktır. Prizren, Kosova'daki diğer birçok kentten farklı olarak Arnavutların, Boşnakların, Romanların¹, Sırpın ve Türklerin bir arada yaşadığı çok kültürlü bir kenttir. Tüketim ve beslenme pratikleri, gündelik yaşamın detayları içerisinde kişiler arası ilişkileri, ilişkiler ağını, sosyal ve kültürel yaşamı ve ekonomik ilişkileri de göstermesi bakımından önemlidir. Bu nedenle de çalışmada farklı toplulukların tüketim ilişkilerine yer verilecek ve topluluklar arası benzerlikler ve farklılıkların ortaya koyulmasına çalışılacaktır. Toplulukların kültürel etkinliklerinde kahvenin kullanımına ve kahve etrafında oluşan anlam örüntülerine yer verilecektir. Saha çalışmalarından elde edilen bilgiler doğrultusunda 1998-1999 yılları arasında Kosova'ya ve bölgeyi etkileyen Kosova Savaşının gündelik yaşam kültürünü de derinden etkilediği anlaşılmaktadır. Gündelik yaşam kültürü üzerindeki etkilerin sosyal ve kültürel hayatta değişikliklere yol açarken kahve tüketim pratiklerinde de değişikliklere yol açtığı gözlenmektedir. Çalışma kapsamında bu değişikliklere de yer verilecektir.

Yöntem

Kosova'nın kültürel başkenti Prizren çokkültürlü bir şehirdir. Kentte, Arnavutlar, Boşnaklar, az sayıda Sırp, Türkler ve Romanlar ikamet etmektedir. Çalışma, 2018 yılı Ocak ve Nisan ayları içerisinde Prizren kentinde yaşayanlarla yapılan görüşmelerden ve literatür çalışmasından elde edilen bilgilerden oluşmaktadır. Çalışma kapsamında yukarıda adı geçen topluluklardan farklı yaşlardan ve cinsiyetlerden 50 civarında bireyle karşılıklı görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler kimi zaman kent içindeki kafelerde kimi zaman bireylerin evlerinde kimi zaman da işyerlerinde yapılmıştır. Bunun dışında Prizren "Ukshin Hoti" Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde farklı bölümlerde öğrenim gören ve yine farklı topluluklardan öğrencilerle de görüşmeler yapılmıştır. Bu kapsamda Üniversitede Arnavut Dili'nde, Boşnak Dili'nde ve Türk Dili'nde eğitim gören Eğitim

Fakültesi Bölümlerindeki öğrencilerle ve yine Türkçe Öğretmenliği bölümünde öğrenim gören Roman toplumundan öğrencilerle görüşülmüştür. Türkçe bilen öğrencilerle yapılan görüşmelerde kullanılan dil Türkçe olmuştur. Türkçe bilmeyen Arnavut ve Boşnak öğrencilerle yapılan görüşmelerde ise konuşma dili İngilizce olmuştur. Kahve tüketimi ve satışı hakkında bilgi sahibi olabilmek amacıyla kent içerisinde kahve satışı yapan mağaza sahipleri ile de görüşmeler gerçekleştirilmiş ve kent sakinlerinin tüketim alışkanlıkları hakkında bilgi sahibi olunmaya çalışılmıştır. Araştırmada etnografik yöntemler kullanılmış ve görüşülen kişilerin izin vermesi dahilinde sesli kayıt yapılmıştır. Görüşülen kişilere kahve tüketimi ve Türk kahvesi hakkında sorular yöneltilmiş, derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Alınan yanıtlar doğrultusunda görüşme yapılan kişilere yeni sorular yöneltilmiştir. Prizren kentinde yaşayanların kahve tüketimi ve tüketim alışkanlıklarını ve elde edilen bilgiler doğrultusunda kentte iktisadi yaşamdaki değişimleri ele alan bu çalışma görüşmelerden elde edilen bilgilerle şekillenmiştir. Dolayısıyla söylem, çalışmanın akışında ve konu başlıklarının belirlenmesinde önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca, bu çalışmanın yazarlarından birisinin Prizren’li olması kahve ve kahve tüketimine dair doğrudan bilgilerin edinilmesine önemli katkı sağlamıştır.

Prizren’de Türk Kahvesi

Balkanların merkezinde yer alan Kosova, Yugoslavya içerisinde 1974 yılından itibaren özerk bir yapıya sahip olmuş ve 1989 yılı sonrasında ise Yugoslavya Federal Cumhuriyeti içerisinde Sırbistan tarafından özerk yapısına son verilmiştir (Akgün; 2014: 3-5). Bu tarihten sonra ise bağımsızlık arayışlarına giden Kosova’da parlamento 17 Şubat 2008’de bağımsızlığını ilan etmiştir (Mehmeti; 2016: 99; Duru; 2011: 276). Nüfusun büyük çoğunluğunu Arnavutlar oluşturmakta ve bunun yanı sıra Boşnaklar, Sırlar, Türkler, Gorahılar, Aşkaliler ve Roman toplumu bulunmaktadır (Çavuşoğlu; 2007: 124). Kosova’nın başkenti Priştine olmakla birlikte kültürel çeşitlilik ve yıl boyunca gerçekleşen kültürel etkinlikler bakımından Prizren’in ülkenin kültürel başkenti olduğunu söyleyebiliriz; 2011 yılı nüfus sayımına göre 178.000 kişinin yaşadığı Prizren’de Arnavutlar, Boşnaklar, Türkler, Gorahılar, Sırlar ve Roman toplumu yer almaktadır (Kacka; 2014: 1432). Oran (1993:143), 1993 tarihli Kosova’ya dair izlenimlerini ele aldığı çalışmasında tüm Kosova’da Türk nüfusun 12.000 civarında olduğunu belirtirken Kacka (2014: 1432) Türk nüfusun ve Türkçe konuşanların Prizren’de 10.267 kişi olduğunu belirtmektedir. Oysa Kosova genelinde 250.000 civarında Türkçe konuşanın mevcut olduğu zikredilmektedir. Ülke genelinde Türkler nüfusun % 1.2’sini oluşturmakla beraber Türkçenin en yoğun konuşulduğu ve Türk kültürünün daha belirgin olarak görüldüğü kent Kosova genelinde yine Prizren’dir.

M.B.: “Prizren yerlisi olan veya öyle kabul görmen, Türkçe bilmenden geçer, yani eğer Türkçe biliyor isen Prizren’lisin. Prizren’in yerlilerinden Sırlar bile Türkçeyi bilir en azından Türkçe konuşulanları anlardılar.”

Balkanların yaklaşık olarak 600 yıl boyunca Osmanlı hâkimiyetinde kalmış olması Anadolu kültürünün sosyal ve kültürel yaşama etki etmesine yol açmıştır (Ortaylı; 2006: 91; Sancaktar 2012). Sosyal ve kültürel yaşamdaki etkiler beslenme pratiklerine de yansımış ve karşılıklı olarak etkileşim gerçekleşmiştir. Balkanların genelinde olduğu gibi Türk kahvesi Kosova’da da tüketilmektedir. Prizren’in çokkültürlü bir kent olması kahve içme geleneğinin ve pratiklerinin de toplumlar arasında farklılıklar göstermesine yol açmaktadır. Kahve ikramı farklı kültürlerle göre değişiklikler gösterir.

E.L.: “Prizren’de gelen misafire sırasıyla önce meyve suyu daha sonra siyah çay ve en son da Türk kahvesi ikram etmek gelenek halini almıştır. Türk Kahvesi genelde

yanında su ile ikram edilir. Su kahveyle birlikte içilir. Eğer gelen misafir suyu önce içip kahveye başlarsa aç olduğu, kahveye önce başlar daha sonra suyu yudumlarsa o zaman da tok olduğu anlaşılır. Ancak Sırp kültüründe önce bir fincan kahve ikram etmek makbuldür.”

B.E.: “*Evde kalktığımda hemen çay içerim. Bizim evde geleneksel beş çayı da vardır. Misafir gelince önce çay sonra kahve. Gitmeden önce kahve ikram edilir.*”

N.G.: “*Önce meyve suyu, yanında da çikolata ya da şeker. Arkasından çay koyulur. Fazla içilmez sizdeki gibi öyle. En fazla iki tane.*”

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı gibi Türkler ve Arnavutlar misafirlerine öncelikle meyve suyu ardından da çay ikram etmektedirler. Daha sonra ise kahve ikram edilir. Kahvenin yanında Türkiye’de olduğu gibi su da servis edilir. Kahveden önce su içilmesi ya da bunun tam tersi olması ise Prizren’de yazılı olmayan kültürel kuralları göstermektedir. Eve gelen misafire doğrudan aç olup olmadığı sorulmaz fakat yazılı olmayan kurallardan anlaşılır ve buna göre de ev sahibi tarafından misafire yiyecek ikramı yapılacaktır. Sırpalarda ise meyve suyu ve çay yerine kahve ikram edildiği belirtilmektedir.

Kahve hazırlanmasında da kültürel olarak farklılıklar olduğu anlaşılmaktadır:

E.L.: “Boşnak ve Sırpalarda kahve sıcak su içine konulur. Yani su kaynadıktan sonra kahve konur ve tekrar kaynatıldıktan genelde büyük fincan ve kupalarda içilir. Kahve köpüksüz içilir. Kahvenin yanında su servisi lokum ikram edilmesi geleneksel bir davranıştır. Türk ve Arnavutlarda ise soğuk suya kahve konur ve ağır ateşte yavaş yavaş pişirilir. Kahve pişirilmesinde bakır cezve tercih edilir... Muhakkak porselen fincanda içilmesine özen gösterilir. Genelde fincandan şaşmazlar. Böyle pişirilen kahve köpüklü olur pek de kıymetlidir.”

Yukarıdaki ifadelerle bakarak Prizren’deki Boşnaklar ve Sırpaların, Arnavutlarla da Türklerin hem kahvenin ikramı hem de kahvenin hazırlanmasında benzer pratiklere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Gibson (2007: 15) yiyecek hazırlamanın ‘biz’ ve ‘onlar’ arasındaki ayrımı ortaya koymada etkili olduğundan bahseder. Kentte bir arada yaşayanların besin hazırlama pratikleri üzerinden farklılıkları da görünür hale gelmektedir.

Bunlara ek olarak Prizren kültüründe bir de ‘fincan kahvesi’ önemli bir yer tutar. Prizren’in yerlisi eski aileler misafirlerine fincan kahvesi ikram ederler ve fincan kahvesi misafire saygı gösterildiğinin işaretidir. Kahve cezvede pişirmek yerine fincanda yapılır. Ağır ateşte yavaş yavaş pişen kahve yine aynı şekilde yavaş içilir. Fincan kahvesi ağır ateşte yapıldığı için fincanın yarısı neredeyse köpüklü olur.

Kız İsteme Töreni, Dügün Kahvesi ve Din Gayreti ya da Celin Yani Kahvesi

Kız isteme töreninde kahve içilmesi bir sırayı takip eder. Gelenlere öncelikle meyve suyu, daha sonra pasta ikram edilir. Daha önceleri meyve suyu yerine şerbet ikram ediliyordu. Bunun ardından tatlı yenildikten sonra da kahve ikram edilmektedir. Prizren’de gelin almaya kadınların ve erkeklerin de yer aldığı kalabalık bir grup halinde gidilir. Gelin almaya gidilirken erkeklerin toplandığı ve bir arada olduğu evde erkeklere ikram edilen kahveye ‘dügün kahvesi’ denilmektedir. Kadınların gelini almaya gittiği yerde önceleri meyve suyundan sonra kahve ikramı yapılırken günümüzde kahve ikramı yapılmamaktadır. Kosova’nın birçok köyünde özellikle erkeklerin toplandıkları yerde gelinin alınmaya gidildiği günde hala dügün kahvesi ikram edilmektedir. Kahve yanında misafirlere sigara da dağıtılmaktadır. Saha çalışmaları esnasında görüşülen A.N., din gayreti kahvesinin dügün, evlenme ve sünnet gibi etkinliklerde ikram edildiğini belirtmiştir. A.N., bu etkinlikler için geçmişte kahveci tutulduğunu ve gelenlere bir kahvenin yanı sıra bir de sigara

verildiğini ifade etmiştir. Evlerin bahçelerinde ya da avlularında da müzik yapılmaktadır. ‘Düğün kahvesi’, kalabalık gruplar için yapılır ve büyük kaplarda kimi zaman da çaydanlıklarda pişirilir. Bu nedenle de kahve koyu olmaz ve normalden daha az kahve eklenerek yapılan kahvedir.

Gelin alındıktan sonraki güne ‘Celin Yani’ ya da Din Gayreti’ günü adı verilir. Bu günde gelenlere ikram edilen kahveye de ‘din gayreti kahvesi’ adı verilmektedir. Günümüzde ‘Celin Yani ya da Din Gayreti’ denilen güne konu komşu, akraba, eş dost davet edilir. Davet sırasında etkinliğin yemekli ya da yemeksiz olup olmayacağı bildirilir. Gelen misafirlere yemekten sonra sırasıyla çay ve kahve ikram edilir. Yemeksiz davetlerde de meyve suyu (önceleri şerbet), çay, tatlı ve en son da kahve ikram edilir. Tatlı olarak geleneksel tatlı çeşitlerinden baklava, şekerpare veya tespişte² ikram edilir. Bu gelenek, Arnavut, Boşnak ve Türk toplumunda aynı şekilde sürdürülmektedir. Köylerde, özellikle de Türklerin yoğun olarak yaşadığı Mamuşa köyünde ‘düğün kahvesi’ veya ‘din gayreti’ kahvesi geleneği sürdürülmektedir. Burada davete gerek olmadan isteyen gelip katılabilmektedir. Yani tüm köy halkı davetlidir. Gelinin divan durdurulduğu ve kahvenin her gelen misafire ikram edildiği gün olarak bilinir.

Ölüm Merasimlerinde Kahve Tüketimi

Aile yakınlarından birisi hayatını kaybettiği zaman o evdeki kadınlar beş gün boyunca taziye için gelen misafirleri ağırlarlar. Daha önceleri bu süre yedi gündü. Bu süre zarfında kahve yapılmaz. Öte yandan, akşamüzeri 17:00-18:00 saatlerinden sonra gelen misafirlere veya uzak yerden başsağılığına gelen misafire kahve yapılır. Daha sonra bir ay boyunca her Cuma günü ölen kişinin yakınlarına teselli vermek niyetiyle tekrar gelenler olur. Bu misafirler, ölenin yakınları tarafından karşılanır ve kahve ikram edilerek ağırlanırlar. Taziye evi gelen misafirler için açıktır. Cuma günlerinde gelen her misafire sadece Türk kahvesi yapılmaktadır. Kahve, acının paylaşılması ve acının hafifletilmesine eşlik eder.

Gecenin Sonunda Kahve İkramı veya İstenmeyen Misafire Kahve İkramı

Yukarıda belirtilen etkinliklerde görüldüğü gibi bir tüketim nesnesi olarak kahve belirli mesajların verilmesi ve alınmasında etkin bir rol oynamaktadır. Bireyler arası ilişkilerde mesajlar yazılı olmayan kurallar üzerinden kahve aracılığıyla aktarılmaktadır:

E.L.: “Gelen misafire önce kahve içer misiniz diye sorulmaz. (İkram) sırası bellidir. Eğer öyle sorulursa çok kalması istenmediği anlamına gelir”.

T.T.: “Bizim burada s..ktirgit kahvesi derler. Bizim kasabada daha fazla, samimi olanlar şaka niyetine. Her evde sohbetler vardır”.

Eve gelen misafir, ikram sırasının nasıl olması gerektiğini bilir. Daha önce de belirttiği gibi normalde önce meyve suyu daha sonra pasta veya kek benzeri yiyecekler ikram edilir ve en sonunda da misafire kahvesini nasıl alacağı sorulur. Eğer bu sıra takip edilmiyorsa ev sahibi ya misafir ağırlamak için uygun değildir ya da misafirin fazla kalmasını istemiyordur. Misafire fazla kalmaması gerektiği doğrudan söylenmek yerine kahve ikramı fazla kalmaması gerektiğini gösteren bir mesajdır ve misafir de bu doğrultuda hareket edecek ve kahvesini içtikten sonra kalkacaktır. Saha görüşmelerinde karşılaşılan bir başka örnek de ev ziyaretlerinde ikramlar yapıp, sohbetler edilip de gecenin sonuna gelindiğinde misafirlere kahve ikramıdır. Genellikle eş dost ve akraba ziyaretlerinde ve samimi ortamlarda gecenin sonuna yaklaşıldığında ve ziyaret saatinin sonuna yaklaşıldığı mesajı ev sahibi tarafından yine kahve üzerinden iletilmektedir. Misafirler de ikram edilen kahvenin misafirliğin sonuna geldikleri mesajını alırlar. Biraz da ev sahibi

tarafından nazikçe kovulma mesajı taşıyan bu ikram Prizren'de 's...ktir kafe' (s...ktirgit kahvesi) olarak ifade edilmektedir. Kültürün simgesel ve pratik anlamını göstermesi bakımından (Fieldhouse; 2013: 1) gecenin sonunda yapılan kahve ikramı hem ev sahibi hem de misafirler için önemli bir mesaj içerir.

Prizren'de Kahve Satın Alma Pratikleri

Tüketimin bir parçası olarak satın alma işlevi de bireylerin davranışları ve düşünceleri hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlar. Baudrillard (2016: 115), seçilmenin göstergesi olan seçme işleminin, bizim toplumumuzda ilkel toplumlardaki meydan okuma ve rekabet geleneğiyle aynı özelliklere sahip olduğunu ve seçimin sınıflandırdığını söyler. Tüketimin önemli bir boyutu olarak satın alma işlevi bireyin yaşam şekli, dünya görüşü daha da ötesi kimliği hakkında bilgiler vermektedir. Prizren'de tüketmek amacıyla satın alınan kahve de kent sakinlerinin davranış örüntüleri hakkında bilgiler vermektedir. Evde yapılan Türk kahvesi için kentin farklı yerlerinde bulunan kahve dükkânları tercih edilmektedir ve buradan hazır paketler yerine bireyler açıkta satılan kavrulmuş kahveden satın alırlar. Kahve dükkânlarında açıkta satılan kahveye 'rufus' denilmektedir. Açıkta satılan kahve üç farklı kavrulma derecesine sahiptir. Türklerin yoğun olarak yaşadığı 'Ortakol' Mahallesi'nde görüşülen Rio Kafe Turko mağazası işletmecisi üç farklı derecede kavrulan kahveyi sattıklarını belirtmiştir:

M.H.: *"Bu Minas. Çok pişik, bu orta pişik. Bu en az."*

Ortakol Mahallesi'nde görüşülen kentin ünlü kahvecisi Mehmet Vasiya da kent sakinlerinin kahve satın almasıyla ilgili benzer açıklamalar yapmaktadır:

M.V.: *"Kosova'da çok kavrulmuş alırlar. Prizren, çüliler (köylüler) sizin gibi açık renkli. Bazıları orta alır, karışık.... Bizim yani bunda (burada) kasabahılar (şehirliler), Prizren'in kasabahıları fazla bu gibidir (kavrulmuş). Dediğim gibi çüliler de bundan alır (açık renkli olandan)".*

Farklı derecelerde kavrulan kahve için "az pişik, orta pişik ve çok pişik" ifadeleri kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra isteyen müşteriler farklı derecelerde kavrulan kahveleri arzularına göre karışım yaparak alabilmektedirler:

B.E.: *"Bizim evde daha şey yaparlar. Az çekilmiş, 100'e 100".*

M.V.: *"Valla burada karışıyorlar (karıştırıyorlar). 300 gram pişik, 100 gram orta. Genelde karışıyorlar".*

Kahve dükkânlarında kahvenin yanı sıra kahveye eklenen diğer malzemeler de bulunmaktadır:

G.K.: *"Çavdar veya nohut. Suzi Çelebi'nin orada bir kahveci var. Abdul kahveci".*

M.H.: *"Kahvenin en üstündeki, nasıl deniliyor. Köpük için bu. Almıyorlar fazla. Sannırım büyük tansiyon(u) var, bundan (nohut) koyuyor".*

M.V.: *"Leblebi, nohut. Makinam var, evimde. Nohudu kavrulmadan alıyorum. Sonra ben kendim pişiriyorum. Zamanı yoktur. Rengine bakıyorum. Yulaf, bu da köpük yapar....Yulaf, leblebi o kadar gitmez".*

Prizrenliler gittikleri diğer yerlere kendi kahvelerini de yanlarında götürmektedirler ya da Prizren'deki gibi kavrulmuş kahvenin tadına yakın olan paketlenmiş ürünleri tercih etmektedirler:

M.V.: *"Diğer ülkelerden de geliyorlar. Bayağı kilolarla alıyorlar...İsviçre, Almanya, Türkiye'ye de gönderirim. Yazın üç ay sezona geliyorlar. Şimdi bizim kendi müşterilerimiz (geliyor). Kışın bazen iyi bazen zayıf. Yazın gurbetçiler daha fazla".*

G.B.: *“Tatile giderken bile kahvemizi alırız. Bizdeki farklı pişiriliyor. Biraz daha pişmiş Türkiye’dekiler daha az pişmiş. Hepsini denedim diğerlerine göre Mehmet Efendi en iyi sanki ama gene de burada aldığım kahvelerde, bizim tadı bulamıyorum”*.

E.L.: *“Tatile giderken kahvemizi yanımızda götürürüz”*.

S.H.: *“Ben gidince yanımda götürüyorum. Ekşi oluyor (Türkiye’de)”*.

S.G.: *“Osmanlı kahvesi var ya, onu da seviyoruz. Markette, pakette”*.

Kosova Savaşı Sonrası İktisadi Yaşamda Değişim ve Kahve Tüketimine Etkileri

1945 yılında kurulan Yugoslavya Federasyonu içerisinde yer alan Kosova, 1989 yılına değin Sırbistan’ın iki özerk bölgesinden birisi olarak yer almıştır (Demirel; 1998: 63; Akgün; 2014: 3). Sırbistan tarafından 1989 yılında özerklik statüsü kaldırılan Kosova, Yugoslavya içerisinde cumhuriyet olma talebini ileri sürmüştür (Özlem; 2017: 106). Yugoslavya’nın dağılma sürecinde bağımsızlığını ilan eden Kosova 1998 ve 1999 yılları arasında Sırbistan’la sorunlar yaşamış ve 24 Mart 1999 tarihinden başlayarak 12 Haziran 1999 tarihine kadar süren NATO’nun askeri müdahalesi sonrası (Emin; 2014: 18) Sırlar çekilmeyi kabul etmiştir. Savaş sonrası Prizren’de kapatılan ve işlevsizleştirilen fabrikalar kentte işsizliğin artmasına ve ekonominin kötüleşmesine yol açmıştır. Ayrıca, kırsalda Sırlar tarafından evleri yakılan ve tahrip edilen köylerde yaşayan Arnavutlar da Prizren kent merkezine göç etmişlerdir. Prizren periferisinden kente yapılan göçler de hem kent kültürünü etkilemiş hem de işsizlik oranının daha da artmasına sebep olmuştur.

N.R.: *“İnsanlar o zaman kendilerini seyf (güvende) hissetmişler. Şimdi tranzisyondayız. Her şey çok çabuk değişiyor. İş yok güç yok”*.

Saha çalışmalarında elde edilen bilgiler doğrultusunda ekonominin kötüleşmesi ve işsizlik oranının artmasının kentteki tüketim alışkanlıklarının da değişmesine yol açtığı anlaşılmaktadır. Sosyalizmden kapitalist ekonomiye geçişin kent sakinlerini yeni yaşam koşullarına alışmakta zorladığı anlaşılmaktadır. Kentte çok miktarda modern görünümlü kafeler açılmıştır ve kafeler, gençler ve vakit geçirmek isteyenler için oldukça elverişli yerlerdir:

G. K.: *“Bir kahve 50 sent, iki saat oturuyorsun”*.

Kent meydanı Şadırvan’da ve civarında bulunan kafeler sosyalleşmek isteyenler için büyük bir fırsattır. Hem gelip geçen tanıdıklara selam verilir hem de dışarı çıkılan kişilerle sohbetler edilerek vakit geçirilir. Bajmaku ve Narter (2014: 18), 1980’lerde Kosova’nın bağımsızlığına giden yolda kafelerin önemli bir işlevi olduğuna da vurgu yapar. Siyasi figürlerin, entelektüellerin toplandığı ve tartıştıkları yerlerin kafeler olduğu belirtilmektedir. Yeni kafelerde içecek tercihi Türk kahvesinin dışına çıkmaktadır:

G.K.: *“Evdekiler Türk kahvesi içer. Dışarıda Espresso, Macchiato içilir”*.

B.E.: *“İşte çarşıda her yerde Macchiato var. Ama Belgrad’da böyle kaliteli Macchiato var... Savaştan sonra, eskiden yoktu. Her şeyi etkiledi. Savaş değil de sistem değişikliği. Her şey değişti”*.

M.H.: *“Valla bilmiyorum. Macchiato en çok bur(a)da. Vardı ama son zamanlarda trendler nasıl geliyor dünyada”*.

S.S.: *“Türkiye’den gelenler ilk defa Macchiato burada içtiler”*.

Türk kahvesinin yoğun olarak tüketildiği yer kent merkezinde Sinan Paşa Camii’nin de bulunduğu Mimar Sinan Sokağı’nda bulunan ve Türk toplumunun bir nevi buluşma noktası da sayılabilecek olan ‘Menta kafe’dir. Kentte sayıları artan modern görünümlü kafelerde kahveyle ilgili genel eğilim espresso ve macchiato³ üzerinedir. İşsizlik oranının

fazla olmasından dolayı kafelerde üniversite mezunu gençler de çalışmaktadır ve bununla ilgili kentte görüşülen kişiler esprili bir dille bu durumu yansıtmaktadırlar: “İtalya’dan daha güzel Macchiato içebilirsiniz. Çalışanlar, garsonlar, barmenler en okumuş”.

C.T.: “Bizim macchiato, espressolarımız İtalyanlardan daha lezzetlidir. Neden biliyor musunuz? Çünkü bu işi yapan garsonlarımız Üniversite mezunu”.

Fotoğraf 1: Türk kahvesi, Espresso ve Macchiato

Ayrıca espresso fiyatının düşük olması nedeniyle kafeler sadece bir içecek siparişi vererek uzun süre vakit geçirilebilen yerler haline gelmiştir. Hem görüşmelerden elde edilen bilgiler hem de kafelerde yapılan katımlı gözlem neticesinde Türk kahvesi tercihinin ise azaldığı gözlenmiştir:

N.G.: “20 yıl öncesine kadar annemi hatırlıyorum. Tane tane oluyor ya. Herkesin evinde kahve değirmeni var ya. Misafirin önünde kahve öğütülürdü. Misafir otururken önünde kahve öğütürdü. ‘Aşk ve Ceza’ diye bir dizi var ya. Orada gördük (kahve değirmeni)”.

G.T.: “Kahve değirmeni var (evde) ama nerede bilmiyorum”.

Anlaşıldığı kadarıyla yakın geçmişte misafir geldiği zaman kahve, el değirmeninde öğütülerek çekildikten sonra hazırlanır ve servis edilirdi. Bugün ise görüşülen gençler evdeki değirmenin yerini hatırlamamaktadır. Kahvenin hazır çekilmiş ve kavrulmuş olarak satılıyor olması, birçok yeni kafenin açılması ve bu kafelerde yoğunlukla espresso ve macchiato gibi kahve türlerinin servis ediliyor olması tüketim alışkanlıklarında değişikliklere yol açmıştır. Tüketim alışkanlıklarının değişmesi Türk kahvesi yapılan kafe sayısının azalmasına yol açmıştır. Hazırlanması ve servisindeki kolaylık ve tüketicinin yeni ürünler deneme isteği espresso ve macchiato’yu daha popüler hale getirirken Türk kahvesinin ise popüleritesini kaybettiği anlaşılmaktadır. Türk kahvesi ise hazırlanması aşamasında daha fazla vakit gerektirdiğinden dolayı bazı işletmeler tarafından servis edilmemektedir. Hazırlanma süresinin espresso ve macchiato ile karşılaştırıldığında daha uzun olması nedeniyle işletme sahipleri tarafından tercih edilmemektedir. Tüm bunlara ek olarak görüşmelerin genelinde Türkiye televizyonlarında oynayan dizilerin Prizrenliler tarafından izlendiği de anlaşılmaktadır. Türk dizileri Balkanlar genelinde olduğu gibi Kosova’da da yaygın bir şekilde izlenmektedir (Çaylı; 2017: 71); geçmişte olduğu gibi bugün de Balkanlarda Türk kültürünün izleri farklı bir şekilde de olsa görülmektedir.

Sonuç

Tüketim davranışı olarak beslenme alışkanlıkları, bireyler arası ilişkileri, ilişki ağlarını ve toplumun davranış örüntülerini göstermesi bakımından son derece önemlidir. Tüm bunlar toplumun kültürü hakkında bilgi sahibi olabilmek için gerekli verileri sağlar. Metnin genelinde belirtildiği gibi kültürel anlam üç yerde yer alır: kültürel olarak inşa edilen dünya, tüketim maddesi ve bireysel tüketici; kültürel kategorilerin doğrulanmasının en önemli yollarından birisinin maddi nesnelere ve nesnelere kültürel olarak tasavvur edilen dünyanın inşasına katkıda bulunur (McCracken; 1986:73). Sıcak içecekler kategorisinin önemli bir aktörü olarak kahve ve kahve tüketimi de salt bir içecek olması ve içme işleminin ötesinde tüketildiği toplum ile ilgili bilgiler edinmemize olanak sağlar. Bir maddi kültür nesnesi olarak kahve tüketimi anlamın oluşumuna katkı sağlar. Maddi kültür ögesi olarak nesnelere ele alırken onların temsilyetlerine bakmamız gerekir. Douglas (1999: 87), fiziksel ihtiyaçlara hitap eden nesnelere - ki buna yiyecek ve içecekleri de ekler - bale ve şiiirden daha az anlam taşıyan nesnelere olmadığını belirtir. Burada kahvenin bireyler arası ilişkilerde neyi ya da neleri temsil ettiğine bakmak toplumsal ilişkilere dair bize pek çok şeyi vermektedir. Bu çalışmada Kosova'nın Prizren kentinde kahve, Türk kahvesi ve kahve içme davranışları ele alınmıştır. Kosova'nın kültürel başkenti sayılabilecek Prizren kentinde 2018 yılı Ocak ve Nisan ayları içerisinde yapılan etnografik saha çalışmalarında Arnavut, Boşnak, Türk ve Roman toplumundan bireylerle görüşmeler gerçekleştirilmiş, ev ziyaretleri yapılmış ve kentin farklı yerlerindeki kafeler ziyaret edilerek katılımlı gözlem gerçekleştirilmiştir. Balkanların merkezinde yer alan Kosova uzun bir süre Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetinde kaldığı için Türk kültürünün izleri halen görülmektedir. Prizren, Türkçenin etkin olarak konuşulduğu bir şehir olmasından dolayı da saha çalışmalarındaki görüşmelerde genellikle Türkçe kullanılmış ve Türkçe bilmeyenlerle görüşmelerde Arnavutça ve Boşnakça bilenlerden yardım alınmıştır. Kimi zaman da görüşülen kişilerden İngilizce bilenlerle bu dili kullanarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Saha araştırmalarında, Arnavut, Boşnak ve Türk toplumunun kız isteme, düğün, sünnet ve ölüm etkinliklerinde Türk kahvesi tükettikleri ve kahve tüketiminin belirli bir ritüeli ve sırası olduğu gözlenmiştir. Bir maddi kültür nesnesi olarak kahve, anlamın inşası ve aktarımı konusunda güçlü bir işleve sahiptir. Gelin yeni evine geldikten sonra yapılan 'Celin Yani' ya da diğer adıyla 'Din Gayreti' etkinliği, bu etkinlikte kahve tüketimi de kişiler arası ilişkileri ve kültürel yapıyı göstermesi bakımından önemlidir. Kahve, gelen misafirlere ikram edilen önemli bir göstergedir. Misafirler, gelinin evine gelerek tebrik ederken ziyaretleri de değerli bir içecek olan kahve ile karşılık bulmaktadır. Yiyecekler - ki buna içecekleri de dahil edebiliriz - simgesel anlamlara da sahiptir (Ichijo ve Ranta; 2016: 226). Bir beslenme nesnesi olarak kahve salt bir içecek olmanın ötesinde sembolik bir anlama sahip olmaktadır. Tüm bu gelenek ve görenekler üzerinden Türk kahvesinin toplumsal yapıda farklı etnisiteler için hala önemli bir nesne olduğu görülmektedir. Diğer yandan, bir zamanlar misafir geldiğinde kahve değirmeni ile misafirlerin önünde öğütülerek servis edilen kahvenin yerini kahve dükkanlarından veya alışveriş mağazalarının kahve reyonlarından alınan açıkta satılan çekilmiş ve kavrulmuş kahveler almıştır. Orta yaş grubu bir zamanlar evlerde bulunan kahve değirmenlerini hatırlar ve anarken yeni neslin ise kahve değirmenleri hakkında pek bilgisi olmadığı gözlenmiştir. Kahve değirmenlerinin olmayışı kültürel bir değişime de işaret eder.

1998-1999 yılları arasında gerçekleşen Kosova Savaşının Kosova'daki iktisadi yaşamı önemli ölçüde etkilediği de görülmektedir. Savaş sonrası işlevsizleştirilen fabrikalar ve kent periferisinde yakılan ve tahrip edilen köylerden kent merkezlerine göç edenler yüzünden işsizlik oranı oldukça yüksektir. Prizren kent merkezinde bulunan Şadırvan'da ve civarında çok sayıda modern görünümlü kafe yer almaktadır. Kafelerin çalışanları da genellikle gençlerdir. Kafelerde, çoğunlukla espresso ve macchiato tercih edilmekte ve servis edilmektedir. İtalyan kahve ürünleri olan espresso ve macchiato'nun Kosova'nın komşusu olan Arnavutluk etkisi ile ülkeye girdiği görüşmelerde ifade edilmiştir. Espresso ve macchiato tüketimi, tüketicinin yeni ve daha modern bir ürüne ilgisi olarak algılanabilir. Diğer yandan da Türk kahvesi, hazırlanması ve servis edilmesinin zaman alması nedeniyle işletme sahipleri tarafından da tercih edilmemektedir. İktisadi açıdan ve tüketim antropolojisinin bakışıyla ele aldığımızda bir zamanlar yaşamın daha yavaş aktığı 1950-1980 arası sosyalist özyönetimle yönetilen Yugoslavya'nın bir parçası olan Kosova günümüzde hızlı yaşama ve nakit akışına önem veren kapitalizmin izlerini yansıtmaktadır. Özetle Prizren'de kahve tüketimi gündelik yaşama, iktisadi hayata ve kültürel dönüşüme dair bize pek çok örnek sunmaktadır.

NOTLAR

1. Romanlar ya da Romlar, Kosova sınırları dâhilinde yaşayan bir topluluktur. Çingeneler olarak da bilinirler. Yazı dili olma hüviyeti kazanmış bir dilleri olmayıp, kullandıkları Romca, konuşma dili niteliğindedir.
2. Tespişte yahut da tezpışte, Kosova ve Arnavutluk'ta un, süt, yumurta ve ceviz eklenerek yapılan tereyağlı bir tatlıdır.
3. Espresso, koyu kavrulmuş, sert ve yoğun kıvama sahip, Türk kahvesinde kullanılan benzer fincanla servis edilen İtalya'ya özgü bir kahve çeşididir. Macchiato, espresso kahveden yapılır ve süt köpüğü eklenmesinden dolayı içimi daha yumuşaktır.

KAYNAKÇA

- Akgün, Sibel. Kosova'nın Avrupa Birliği'ne Entegrasyon Süreci ve Bu Süreçte Kosova Türkleri, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi* (2) 1, 2014: 1-14.
- Anderson, E.N. *Everyone eats: understanding food and culture*, New York University Press, 2014.
- Attfield, Judy. *Wild Things: The Material Culture of Everyday Life*, New York: Berg, 2000.
- Bajmaku, Ajhan. Narter, Çınar. The socio-cultural and political significance of coffeehouses and coffee culture during the independence processes of kosovo, 3rd International Conference on Business, Technology and Innovation - Chapter: Architecture, Spatial Planning and Civil Engineering, 2014: 17-22.
- Baudrillard, Jean. *Tüketim Toplumu Söylenceleri Yapıları*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016.
- Bauman, Zygmunt. *Consuming life*, Polity Press, 2007.
- Cohen, Anthony. *Topluluğun Simgesel Kuruluşu*. (çev.: Mehmet Küçük). Ankara: Dost Kitabevi, 1999.
- Çavuşoğlu, Halim. "Yugoslavya-Makedonya" Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri". *Bilig* 41, 2007: 123-154.
- Çaylı Rahte, E. "Medya ve Kültürün Küresel Akışı: Türk Dizilerinin Kosova'da Alınlanması". *Milli Folklor*, 114, (Yaz 2017): 66-78.
- Demirel, Nuri. "Kosova'nın Temel Dinamikleri." *Sosyoloji Konferansları*, 32 (1998): 55-73.
- Dietler, Michael. Culinary Encounters: Food, Identity and Colonialism, *The archaeology of food and identity*, 2007.
- Douglas, Mary ve Isherwood, Baron. *Tüketimin Antropolojisi*. (Çev. Erden Attila Aytekin). Ankara: Dost Yayınevi, 1999.
- Duru, Necip Fazıl. Kosova Türklerinin Baharı Karşılama Ritüelleri, *Milli Folklor* 89 (Bahar 2011): 276-281.
- Emin, Nedim. *Kosova Siyasetini Anlama Kılavuzu*, SETA Yayınları, 2014.
- Farquhar, Judith. "Food, Eating and the Good Life", *Handbook of Material Culture*, (Edit. Chris Tilley), Sage Publications, 2006: 145-160.
- Fieldhouse, Paul. *Food and nutrition: customs and culture*. Springer, 2013.
- Fischler, Claude. "Food, self and identity." *Information (International Social Science Council)* 27.2, 1988: 275-292.
- Gibson, Sarah. "Food mobilities: traveling, dwelling, and eating cultures." *Space and Culture*, 10.1, 2007: 4-21.

- Heise, Ulla, *Kahve ve Kahvehane*, Çev Mustafa Tüzel. Ankara: Dost Kitabevi, 2001.
- Holtzman, Jon D. "Food and memory." *Annu. Rev. Anthropol.* 35, 2006: 361-378.
- Ichijo, Atsuko ve Ranta, Ronald. *Yemek ve Ulusal Kimlik Gündelik Yaşamdan Küresel Siyasete*, İstanbul: Ayrintı Yayınları: 2016.
- Kačka, Muljaim. *Multilingualism in The Prizren Area, Linguistics, Culture and Identity in Foreign Language Education*, IBU Publications, 2014: 1431-1438.
- Kittler, Pamela Goyan, Kathryn P. Sucher, and Marcia Nelms. *Food and culture*. Cengage Learning, 2011.
- McCracken, Grant. Culture and Consumption: A Theoretical Account of the Structure and Movement of the Cultural Meaning of Consumer Goods, *Journal of Consumer Research*, Vol. 13, No. 1, 1986: 71-84.
- Mehmeti, Jeton. The Economic and Social Investment of Turkey in Kosovo, *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1). 2016: 97-106.
- Oran, Baskın. "Balkan Türkleri Üzerine İncelemeler - Bulgaristan, Makedonya, Kosova, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 48.1-4, 1993: 121-147.
- Ortaylı, İlber. *Son İmparatorluk Osmanlı*, İstanbul: Timaş Yayınevi. 2006.
- Özlem, Kader. "Kosova Sorunu Ekseninde Küresel Aktörlerin Politikalarının Analizi." *Küresel Riskler ve Bölgesel Krizler*, Atilla Sandıklı-Elnur İsmayıl (Der.), Bilgesam Yayınları, 2017: 99-125.
- Sancaktar, Caner. "Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki Kültürel ve Demografik Mirası". *Yakındoğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 53, 2012: 53-93.
- Schivelbusch, Wolfgang. *Keyif Verici Maddelerin Tarihi Cennet, Tat ve Mantık*, Ankara: Dost Kitabevi, 2000.
- Sutton, David. *Materializing Culture - Remembrance of Repasts - An Anthropology of Food and Memory*, Berg: 2001.
- Verma, Harsh V. "Coffee and Tea: Socio-cultural Meaning, Context and Branding", *Asia-Pacific Journal of Management Research and Innovation*, 9 (2), 2013: 157-170.
- Warde, Alan. *Consumption, food and taste*. Sage, 1997.